

Memlük Ulemâsından Şümünnîler ve Hadis Usulü Çalışmaları

Zübeyde Özben Dokak | 0000-0002-8456-1467 | zozben@sakarya.edu.tr

Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ROD ID: 04ttnw109

Öz

Bu makalenin konusu Memlükler döneminde Kahire’de yaşamış ve hadis usulü alanına katkı sunmuş olan baba ve oğul Şümünnîler’dir. Kemâleddîn eş-Şümünnî ve oğlu Takıyyüddîn eş-Şümünnî İslâm tarihinin ilmî açıdan en parlak dönemlerinden birinde ve önemli bir ilmî çevrede yetişip faaliyet göstermişlerdir. Bu çalışmada biri Mâlikî diğeri Hanefî mezhebine mensup olan baba-oğul Şümünnîlerin önce hayatları ve ilmî şahsiyetleri ele alınmış sonrasında hadis usulü alanında yapmış oldukları çalışmalar incelenmiştir. Şümünnîlerin Irâkî, Zerkeşî, İbn Hacer, Sehâvî ve Süyûtî gibi dönemin önemli hadis âlimleriyle hoca-talebe ilişkileri olmuştur. Kemâleddîn eş-Şümünnî hadis usulünün klasik eserlerinden biri olan İbn Hacer’in Nuhbetü’l-fiker’inin ilk şerhini kaleme almıştır. Oğlu Takıyyüddîn eş-Şümünnî ise Sehâvî ve Süyûtî gibi dönemin iki önemli hadis âliminin hocasıdır. Makalede dördü Kemâleddîn eş-Şümünnî’ye biri oğlu Takıyyüddîn eş-Şümünnî’ye ait olmak üzere toplamda beş hadis usulü çalışması ele alınmıştır. Bu çalışmalar incelenirken eserlerin müelliflere nispetlerinin sıhhati, yazılış amaçları, metodu, müelliflerin mezheplerinin hadis usulü ile ilgili görüşlerine etkisi, kaynakları, sonraki hadis usulü çalışmalarına tesiri gibi konular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Hadis Usulü, Kemâleddîn eş-Şümünnî, Takıyyüddîn eş-Şümünnî, Memlük.

Atıf Bilgisi

Özben Dokak, Zübeyde. “Memlük Ulemâsından Şümünnîler ve Hadis Usulü Çalışmaları” *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 349-369.

<https://doi.org/10.33718/tid.1362202>

Geliş Tarihi	: 18.09.2023
Kabul Tarihi	: 04.11.2023
Yayın Tarihi	: 31.12.2023
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	: Yapıldı - iThenticate
Çıkar Çatışması	: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Shumunnis From The Mamluk Scholars And Their Hadith Methodology Studies

Zübeyde Özben Dokak | 0000-0002-8456-1467 | zozben@sakarya.edu.tr

Sakarya University, Theology Faculty, Hadith Department, Sakarya, Türkiye

ROD ID: 04ttnw109

Abstract

The subject of this article is the father and son Shumunnis, who lived in Cairo during the Mamluk period and contributed to the field of hadith methodology. Kamal al-Din al-Shumunni and his son Taqi al-Din al-Shumunni grew up and acted in one of the brightest scientific periods of Islamic history and in an important scientific environment. In this study, firstly the lives and scientific personalities of Shumunnis, one of whom belongs to the Maliki sect and the other to the Hanafi sect, are discussed, and then their studies in the field of hadith methodology are examined. Shumunnis had teacher-student relationships with important hadith scholars of the period such as Iraqi, Zarkashi, Ibn Hajar, Sakhawi, Suyuti. Kamal al-Din al-Shumunni wrote the first commentary of Ibn Hacer's *Nuhbetu'l-fiker*, which is one of the classical works of hadith methodology. His son Taqi al-Din al-Shumunni was the teacher of two important hadith scholars of the period, Sakhawi and Suyuti. In the article, a total of five hadith methodology studies, four of which belong to Kamal al-Din al-Shumunni and one of which belongs to his son Taqi al-Din al-Shumunni, are analyzed. While examining these studies, issues such as the correct attribution of the works to the authors, the purposes of writing, the method, the influence of the authors' sects on their views on the hadith methodology, their sources, and the impact on subsequent hadith methodology studies were discussed.

Keywords

Hadith, Hadith Methodology, Kamal al-Din al-Shumunni, Taqi al-Din al-Shumunni, Mamluk.

Citation

Özben Dokak, Zübeyde. "Shumunnis From The Mamluk Scholars And Their Hadith Methodology Studies". *Trabzon Theology Journal* 10/2 (December 2023), 349-369.

<https://doi.org/10.33718/tid.1362202>

Date of Submission : 18.09.2023

Date of Acceptance : 04.11.2023

Date of Publication : 31.12.2023

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Hicrî 648-923 yılları arasında hüküm sürmüş olan Memlûkler dönemi İslâmî ilimlerin gelişimi açısından oldukça parlak bir dönemdir. Böyle bir gelişmenin yaşanmasında çeşitli kargaşaların bulunduğu diğer İslâm ülkelerindeki âlimlerin Memlûklerin hüküm sürdüğü daha güvenli bölgeler olan özellikle Kahire ve Dimaşk'a göç etmesi, Memlûk hükümdarlarının ilme önem vermesi ve bu dönemde çok sayıda eğitim-öğretim kurumunun açılması gibi sebepler etkili olmuştur. Memlûkler döneminin önemli özelliklerinden biri, bu dönemde farklı mezheplere mensup âlimlerin birbirleriyle ilmî etkileşim içinde bulunmuş olmasıdır. Bu dönem hadis ilmi açısından da oldukça parlak bir zaman dilimidir. Zira bu dönemde Nevvî (ö. 676/1277), Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer (ö. 852/1449), Aynî (ö. 855/1451), Sehâvî (ö. 902/1497), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi hadis ilminin önemli simaları yetişmiş ve hadis ilminin farklı alanlarında pek çok eser telif edilmiştir.¹ Bu sebeple Memlûkler dönemi hadis tarihi içerisinde özel bir çalışma alanını teşkil etmektedir.

Hadis usulü, yukarıda bahsi geçen zenginliğin yaşandığı ve klasikleşmiş eserlerin telif edildiği alanlardan biri olmuştur. Makalenin asıl konusunu oluşturan baba ve oğul Şümûnnîler de Memlûkler döneminde Kahire'de yaşamış ve hadis usulü alanına katkı sunmuş olan ilim adamlarındandır. Böyle önemli bir dönemde ve çevrede yetişip ilmî faaliyetlerde bulunmuş olmalarına rağmen haklarında pek bir çalışma bulunmayan Kemâleddîn eş-Şümûnnî (ö. 821/1418) ve oğlu Takıyyüddîn eş-Şümûnnî (ö. 872/1468) bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Şümûnnîler Irâkî, Zerkeşî, İbn Hacer, Sehâvî, Suyûtî gibi dönemin önemli hadis ulemâsıyla hoca-talebe münasebetlerinin bulunması hasebiyle dikkat çekmektedirler. Irâkî'nin talebesi olan Kemâleddîn eş-Şümûnnî hadis usulünün en klasik eserlerinden biri olan ve hadis usulü çalışmalarına yön veren İbn Hacer'in *Nuhbetü'l-fiker*'ine müellifinden de önce ilk şerhi yazan kişi olmuştur. Oğul Takıyyüddîn eş-Şümûnnî ise Sehâvî ve Süyûtî gibi iki önemli hadisçinin yetişmesine katkı sunmuş bir ilim adamıdır. Bu çalışmada öncelikle baba-oğul Şümûnnîlerin yaşadığı çevrenin ve ilmî muhitlerinin tespiti için hayatları ele alınacak, sonrasında hadis usulü alanında telif ettikleri eserler incelenecektir. Makalede dördü Kemâleddîn eş-Şümûnnî'ye biri oğul Takıyyüddîn eş-Şümûnnî'ye ait olmak üzere farklı yazın türlerinde toplamda beş hadis usulü çalışması ele alınacaktır. Eser incelemesi esnasında eserlerin müelliflere nispetlerinin sıhhati, yazılış amaçları, metodu, kaynakları, sonraki hadis usulü çalışmalarına tesiri, müelliflerin mezheplerinin etkisi, gibi meselelere değinilecektir.

1. Kemâleddîn eş-Şümûnnî ve Hadis Usulü Çalışmaları

Bu başlık altında öncelikle Kemâleddîn eş-Şümûnnî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti ele alınacak, ardından hadis usulü alanında kaleme aldığı dört çalışması incelenecektir.

1.1. Kemâleddîn eş-Şümûnnî'nin Hayatı

Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Hasan b. Ali b. Yahyâ et-Temîmî ed-Dârî

1 Memlûkler dönemi hadis çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bk. Halit Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis: Kahire 1392-1517* (İstanbul: Klasik, 2012); Nağihan Emiroğlu, "Memlûklerde Hadis ve Ulema", *İslâm Tetkikleri Dergisi* X/1 (2020), 365-387; Ferhat Gökçe, "Memlûkler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İslâm Tetkikleri Dergisi* XI/2 (2021), 439-475.

eş-Şümünî,² Mağrib'te Kusantîne yakınında bir köy olan Şümünne'ye³ nispetle Şümünî nisbesini almıştır. İbn Hacer onun doğum tarihini h. 760 küsur olarak muğlak bir şekilde verirken Sehâvî h. 766 senesinde İskenderiye'de doğduğunu belirtmektedir.⁴ Şümünî'nin ailesi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Yalnızca İbnü'ş-Şümünî olarak tanınan büyük dedesi Muhammed b. Halefullah'ın da Şâfiî fakîhi olduğu ve Amr b. el-Âs camiinde mütesaddirlik⁵ yaptığı bilinmektedir.⁶ Mâlikî mezhebine mensup olan Kemaleddîn eş-Şümünî İskenderiye'de ilimle meşgul olup o bölgenin âlimlerinden istifade ederek kendini geliştirmiş, daha sonra Kahire'ye gelerek buraya yerleşmiştir.⁷

Kemaleddîn eş-Şümünî'nin hadis haricinde fıkıh, usul ve şiir konularında ön plana çıktığı nakledilmektedir.⁸ Zerkeşî (ö. 794/1392), Irâkî, Demâmîni (ö. 794/1392), Ebû Muhammed el-Karavî (ö. 789/1387) ve Tâc b. Mûsâ (ö. 798/1396) onun hocaları arasında yer almaktadır.⁹ İbn Hacer, onun Kahire'de kendisinin de ilim aldığı hocalardan ve onlardan önceki nesilden istifade ettiğini, hadis ilminde ön plana çıktığını ve bu alanda eserler telif ettiğini dile getirmiştir.¹⁰ Ayrıca İbn Hacer, 730 hocasının biyografisine yer verdiği *el-Mecmau'l-müesses* adlı eserinde Kemaleddîn eş-Şümünî'ye de yer vermiştir.¹¹ Sehâvî ise İbn Hacer'in biyografisine dair kaleme aldığı eserinde Şümünî'nin h. 815 yılında *Nuhbe*'yi, h. 817 yılında *Tağlîku't-ta'lik*'i İbn Hacer'e okuduğunu ifade etmiştir.¹² İbn Hacer'in Cemâliyye medresesinde ders verdiği dönemde Şümünî bu eserleri kendisine okumuş olmalıdır. Zira bu medresenin ilk hadis hocası İbn Hacer'dir. Şümünî de medresenin ilk açıldığı dönemde oradaki derslere katılmıştır.¹³ Kemaleddîn eş-Şümünî ve İbn Hacer'i hoca-talebe ilişkisi haricinde birbirinden istifade etmiş akran ilim adamları olarak değerlendirmek de mümkündür. İbn Hacer'in Kemaleddîn eş-Şümünî'nin kendisiyle aynı hocalardan ders aldığını ifade etmesi¹⁴ de onların akran olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını göstermektedir. İbn Hacer, Şümünî'yi övmüş, onun faziletlerinden bahsetmiş ve öğrencilerini ondan hadis dersi almaya yönlendirmiştir.¹⁵ Kemaleddîn eş-Şümünî de *Nuhbe* şerhi olan

2 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 9/74.

3 Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb* (Beyrût: Dâru İbn Kesir, 1986), 9/221; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/174; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Lübbü'l-lübâb fi tahriri'l-ensâb*. (Beyrût: Dâru Sâdir, ts.), 156.

4 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr bi-ebnâi'l-umr*, thk. Hasan Habeşi (Kâhire: Lecnetu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1969), 3/185; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/75.

5 "Mütesaddir terimi çeşitli ilimlerde bir müderristen ders alan öğrencilere dersten önce veya sonra ek bilgiler veren bir tür daimi ve maaşlı kadroyu ifade eder" bk. Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis*, 93.

6 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/75; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Lübnan: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 1/101.

7 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/75.

8 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/75.

9 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/75.

10 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185.

11 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses li'l-mu'cemi'l-müfehres*, thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşlı (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1994), 3/301-302.

12 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrahim Bacis Abdülmecid (Beyrût: Dâru İbn Hâzim, 1999), 3/1157.

13 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185; İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses*, 3/302.

14 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185.

15 Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, 3/1158.

Netîcetü'n-nazar'a yazdığı mukaddimede İbn Hacer'e uzunca övgüler sıralamıştır.¹⁶

Cemâliyye medresesi'nin ilk hadis müderrisi olan İbn Hacer, buradaki müderrislik görevini h. 819 yılında Kemaleddîn eş-Şümünnî'ye bırakmıştır. Şümünnî h. 820 yılının sonlarında hastalanıncaya kadar burada hadis dersi vermeye devam etmiştir.¹⁷ İbn Hacer'in onu kendisinin yerine hadis müderrisliği konumuna getirmesi Kemaleddîn eş-Şümünnî'nin hadis alanındaki yetkinliğini gösteren işaretlerden biridir. Şümünnî, dönemin önemli medreselerinden birinde kısa bir süre de olsa hocalık yapması hasebiyle talebe yetiştirmiş olmalıdır. Ancak onun biyografisini veren eserlerde talebelerinin ismi zikredilmemektedir. Hicrî 820 yılının sonlarında rahatsızlanan Şümünnî, medresede ders vermeyi bırakmış ve h. 821 yılı Rebîülevvel ayında vefat edene kadar evinde kalmıştır.¹⁸

Biyografisinin yer aldığı eserlerde aktarıldığı üzere Kemaleddîn eş-Şümünnî'nin ömrünün sonlarında kitap ve cüzlerinin başına bir musibet gelmiştir.¹⁹ İlgili eserlerde bu musibetin niteliği hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Ancak bu durumun onun bazı eserlerinin günümüze ulaşamamasına sebebiyet vermiş olması mümkündür. Sonraları hadis alanında çok tanınan bir şahsiyet olmaması da muhtemelen bu durumdan kaynaklanmış olmalıdır. Mesela Sehâvî, Kemaleddîn eş-Şümünnî'nin hattıyla mecmûalar ve cüzler gördüğünü ve bunlardan istifade ettiğini, *Nuhbe* şerhini de mütalaa ettiğini söylemiştir.²⁰ Onun aşağıda ele alınacak olan hadis usulüne dair eserleri haricinde Fîrûzâbâdî'nin *Nuhabu'z-zerâif fi'n-nüketi'ş-şerâif* isimli eserini nazma çevirdiği bilinmektedir. Ayrıca kendisine *el-Umûru'n-nâciha fi esrâri'l-Fâtiha* isimli bir eser de nispet edilmektedir.²¹

1.2. Kemaleddîn eş-Şümünnî'nin Hadis Usulü Alanındaki Çalışmaları

Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin hadis usulüne dair dört adet çalışması tespit edilmiştir. Bu eserlerin ikisi *Nuhbe* üzerine kaleme alınmış çalışmalardır. Öncelikle biri nazım diğeri şerh türünde olan bu iki eser telif sırasına göre kronolojik olarak ele alınacaktır. Ardından da nazım türünde müstakil bir çalışma olan *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs* isimli eser ve Şümünnî'nin bu esere yazdığı şerh birlikte değerlendirilecektir.

1.2.1. Nazmu Nuhbeti'l-fiker

Şiir konusunda mahir bir ilim adamı olan Kemâleddîn eş-Şümünnî, akranı olan İbn Hacer'in hadis usulü alanındaki en önemli eserlerinden biri olan *Nuhbetü'l-fiker*'ini 205 beyitte nazma çevirmiştir. Bu eseri şerh eden oğlu Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin şerhin sonunda verdiği bilgiye göre Kemâleddîn eş-Şümünnî bu nazmı h. 814 yılı Şevval ayında yani *Nuh-*

16 Muhammed b. Muhammed Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar fi Nuhbeti'l-fiker*, thk. İntisar Kays Muhammed Nayif el-Kaysi (Dımaşk: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 2009), 50-51.

17 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185; İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses*, 3/302.

18 İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, 3/185.

19 İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses*, 3/302; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/221.

20 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75.

21 Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenâ, 1941), 2/1935; Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951), 2/183; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: Terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. (Beyrût: Mektebetü'l-Müsenâ, ts.), 9/219.

be'nin telifinden iki yıl sonra tamamlamıştır.²² *Nuhbe*'yi nazma çeviren başka ilim adamları da olmuştur. Ancak aynı zamanda bir edîb olan Şümünnî'nin bu eseri ibarelerinin açıklığı, üslubunun ve tertibinin güzelliği gibi üstün özelliklere sahiptir.²³ Bununla birlikte Sehâvî'nin verdiği bilgiye göre *Nuhbe* müellifi İbn Hacer, İzzüddin Ebü'l-Berekât Ahmed b. İbrahim el-Askalânî'nin (ö. 876/1471) *Nuhbe* nazmını Kemâleddin eş-Şümünnî'nin nazmına tercih etmiştir.²⁴

Kemâleddin eş-Şümünnî manzumenin başında hamdele ve salveleden sonra *Nuhbe*'nin hadis ilmi konusunda tasnif edilmiş en kıymetli eser olduğunu dile getirmektedir.²⁵ Onun akranı olan bir ilim adamının eseri için böyle bir nitelemeye bulunması ilmî nezaketini ve hakkaniyetli tutumunu göstermektedir. Aynı zamanda o, bu ifadesiyle *Nuhbe*'yi nazma çevirmesinin sebebine de işaret etmiş olmaktadır. Çünkü böyle kıymetli bir eserin talebelerin istifade etmesi ve ezberlenmesi daha kolay bir yazım türü olan nazma çevrilmesi önem arz etmektedir. Şümünnî devamındaki beyitte ise kendisinin bu manzumede ne yaptığını işaret etmiş ve bu minvalde hadis ilminin çeşitlerini bir araya getirdiğini, anlaşılması zor olan kısımların anlaşılmasını kolaylaştırdığını ifade etmiştir.²⁶

Kemâleddin eş-Şümünnî *Nuhbe*'de yer aldığı üzere haber çeşitlerinden mütevâtir ile asıl metne giriş yapmıştır. Müellif konu tertibinde genellikle *Nuhbe*'deki sıralamaya bağlı kalmıştır. Ancak bazı yerlerde konu sıralamasında değişiklik yaptığı da görülmektedir. Örneğin *Nuhbe*'de mütevâtirden sonra sırasıyla meşhur, azîz, garîb ve ferd hadisler ele alınır.²⁷ Ancak Şümünnî mütevâtirden sonra garîb, ferd, azîz ve müştahir sıralamasıyla konuyu işlemiştir.²⁸ Yine *Nuhbe*'de ta'n sebepleri ve bunlarla ilgili zayıf hadis türlerinin sıralandığı kısımda konu vehm, muhalefet, cehâlet, bid'at, sûû'l-hıfz sıralamasıyla ele alınırken²⁹ *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker*'de bu sıralama muhalefet, sûû'l-hıfz, cehâlet, vehm ve bid'at şeklindedir.³⁰

Kemâleddin eş-Şümünnî *Nuhbe*'yi nazma çevirirken herhangi yeni bir başlık eklememiştir. Bununla birlikte bu çalışmasında sadece metni nazma çevirmekle yetinmemiş kısmen açıklayıcı ve tamamlayıcı ifadeler de yer vermiştir. Zaten nazmın başında kendisi de anlaşılması zor olan kısımların anlaşılmasını hedeflediğinden bahsetmiştir.³¹ Sözelimi *Nuhbe*'de İbn Hacer mütevâtirin şartlarından bahseder ama bu şartlar hakkında bilgi vermez. Şümünnî ise *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker*'de bu şartlara yer vermiştir.³² *Nuhbe*'de sahih hadisin

22 Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Takıyyüddin eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe fî şerhi nazmi'n-Nuhbe*, thk. Hârûn b. Abdurrahmân el-Cezâirî (Beyrût: Dâru İbn Hazm, ts.), 200.

23 Muhammed b. Muhammed Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, thk. Muhammed Semâi el-Cezâirî (Medine: Dâru'l-Buhârî, 1994), 8.

24 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ez-Zeyl ala Raf'i'l-isr: Bugyetü'l-ulemâ ve'r-ruvât*. (Kâhire: Dârü't-Teâvün el-Cem'iyyeti't-Teâvüniyye, 1966), 28. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed Sehâvî, *ez-Zeyl ala Raf'i'l-isr: Bugyetü'l-ulemâ ve'r-ruvât*. (Kâhire: Dârü't-Teâvün el-Cem'iyyeti't-Teâvüniyye, 1966), 28.

25 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 13.

26 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 13.

27 Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Abdü'l-Muhsin b. Muhammed el-Kâsım (Medine: y.y., 1440), 12-13.

28 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 15-16.

29 İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, 18-22.

30 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 25-29.

31 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 13.

32 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 14-15.

mertebeleri konusunda sadece Buhârî, Müslim ve bu ikisinin şartlarına uyanlar sıralaması verilirken³³ Şümünnî, bu sıralamanın devamını da getirmiştir.³⁴ Yine müdelles ve mürsel-i hafî kavramlarını Şümünnî'nin İbn Hacer'den daha detaylı açıkladığı görülmektedir.³⁵ Kemâleddin eş-Şümünnî *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker*'de iki yerde İbn Hacer'in kullandığından farklı bir istilâhı tercih etmiştir. İbn Hacer meşhur ifadesini kullanırken, Şümünnî müştehir ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.³⁶ Benzer şekilde Şümünnî İbn Hacer'in kullandığı muhtelifül-hadis tabiri yerine muhtelifül-ahbâr tabirini kullanmaktadır.³⁷

1.2.2. *Neticetü'n-nazar fi Nuhbeti'l-fiker*

Kemâleddin eş-Şümünnî *Nuhbe*'yi şerh eden ilk ilim adamıdır. Onun şerhi *Nuhbe*'nin müellifi İbn Hacer'in kendi şerhinden de önce kaleme alınmıştır. Zira Şümünnî bu şerhi h. 817 yılı Ramazan ayında Kahire'de tamamlamıştır.³⁸ İbn Hacer ise kendi şerhi olan *Nüzhe*'yi h. 818 yılı Zilhicce ayında tamamlamıştır.³⁹ Sehâvî, İbn Hacer'in *Nüzhe*'de kullandığı "*Evin sahibi evin içindekini daha iyi bilir*"⁴⁰ sözünü Kemâleddin eş-Şümünnî'yi kastederek söylediğini ve Şümünnî'nin şerhinin İbn Hacer'in şerhinden daha önce yazılmış olduğunu dile getirmiştir.⁴¹ Aslında İbn Hacer'in bizzat kendisi Kemâleddin eş-Şümünnî'den *Nuhbe*'ye bir şerh yazmasını talep etmiştir. Ancak muhtemelen bu şerhi yeterince açıklayıcı bulmadığı için mezkûr ifadeyi kullanarak kendisi de bir şerh yazma gereği duymuş ve *Nüzhetü'n-Nazar*'ı kaleme almıştır.

Neticetü'n-nazar'ın *Nuhbe*'nin ilk şerhi olduğunu gösteren bir diğer husus, eserin mukaddimesinde *Nuhbe*'nin öğrenciler tarafından istifade edilebilecek herhangi bir şerhinin bulunmadığının belirtilmesidir.⁴² Şümünnî şerhine yazdığı mukaddimede İbn Hacer'in *Nuhbe*'de sağlam bir yöntemle konuları işlediğini, eserin eşsiz bir tertibe sahip olduğunu ve hacmi küçük olsa da içeriğinin bilgi dolu olduğunu dile getirir. Ancak Şümünnî'nin ifade ettiği üzere *Nuhbe* özellikle başlangıç seviyesindeki ilim talipleri için birtakım kapalılıklar içermektedir. Bu sebeple *Nuhbe*'ye bir şerh yazılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bunun üzerine bizzat eserin müellifi İbn Hacer, Kemâleddin eş-Şümünnî'den eserine bir şerh yazmasını ve eserdeki kapalılıkları açıklamasını istemiştir. Şümünnî de onun teklifini kabul ederek bu işi üstlenmiş ve en uygun yöntemle metindeki manaları şerh edip terkiplerini çözümleme yoluna gitmiştir.⁴³ İbn Hacer'in Kemâleddin eş-Şümünnî'den böyle bir talepte bulunması ona duyduğu ilmî güveni ve Şümünnî'nin o dönemde hadis usulü konularında yetkin ve önemli bir ilim adamı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere İbn Hacer umduğu katkıyı görememiş olmalıdır ki eserine bizzat kendisi şerh yazma

33 İbn Hacer, *Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, 14.

34 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 18.

35 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 23-24.

36 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 15-16.

37 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 21.

38 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-nazar*, 327.

39 Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, 2/678.

40 Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi'l-ehli'l-eser*, thk. Nüreddin İtr (Dimaşk: Matbaatu's-Sabâh, 2000), 40.

41 Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer*, 2/678.

42 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-nazar*, 51.

43 Kemâleddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-nazar*, 51.

ihtiyacı hissetmiştir.

Bazı çalışmalarda Kemâleddîn eş-Şümunnî'ye ait olan bu şerhin yanlışlıkla İbn Hacer'in oğlu Ebü'l-Meâlî Bedreddîn Muhammed'e (ö. 869/1465) nispet edildiği görülmektedir. Örneğin Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-ârifin*'inde *Neticetü'n-nazar* doğrudan İbn Hacer'in oğluna nispet edilmiştir.⁴⁴ Talat Koçyiğit de *Keşfü'z-zunûn*'dan naklen *Neticetü'n-nazar*'ın İbn Hacer'in oğlu tarafından yazıldığı bilgisini vermiştir.⁴⁵ Ancak Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da bu eserin müellifinin ismi olarak sadece Kemâleddîn Muhammed ifadesini zikretmiş, İbn Hacer'in oğlu olduğuna işaret etmemiştir. Aynı zamanda Kâtib Çelebi bu şerhin, eserin müellifi İbn Hacer'in şerhinden önce kaleme alındığı notunu da düşmüştür.⁴⁶ Mücteba Uğur⁴⁷ ve Yaşar Kandemir de *Neticetü'n-nazar*'ın İbn Hacer'in oğlu Muhammed'e ait olduğunu dile getirmişlerdir.⁴⁸ İbn Hacer'in oğlu Muhammed'in doğum yılı h. 815 senesi olduğu için h. 817 senesinde tamamlandığı bilgisine sahip olduğumuz *Neticetü'n-Nazar*'ın müellifi olması mümkün görünmemektedir.⁴⁹ Muhtemelen bu karışıklık isim benzerliğinden kaynaklanmıştır.

Kemâleddîn eş-Şümunnî'nin en kapsamlı hadis usulü çalışması olan *Neticetü'n-nazar*, orta hacimli bir şerhtir ve memzûc türde yazılmıştır. Şümunnî şerh esnasında lügavî açıklamalara yer vermiş, özellikle hadis usulü istilahlarnın bir kısmının kökenlerine ve sözlük anlamlarına işaret etmiştir.⁵⁰ Yaptığı bazı lügavî izahlarda ise ayetlerle ve şiirle istişhâd etmiştir.⁵¹ Kemâleddîn eş-Şümunnî şerh boyunca oldukça fazla örnek zikretmiştir. *Neticetü'n-nazar*'da *Nuhbe*'de yer alan neredeyse her hadis çeşidi ve râvi türünde örnek bulmak mümkündür. Hadis örneklerini çoğunlukla senedsiz olarak vermiş, sahâbî râvisi ve geçtiği eseri zikretmekle yetinmiştir. Ancak örnek verdiği hadis türünde senedi de zikretmesini gerektirecek bir durum varsa senede de yer vermiştir.⁵²

Kemâleddîn eş-Şümunnî *Nuhbe* metnini açıklarken daha detaylı izahlara girebilmek için bir takım ara başlıklar açmıştır. Bunlardan biri *fâide/fevâid* şeklinde açılan başlıklardır.⁵³ Bu başlıklarda Şümunnî ele alınan konuyla ilgili bazı nüanslara dikkat çekmiş, meselenin detaylarındaki görüş farklılıklarına işaret etmiştir. Örneğin garîb hadis konusunu işlerken açtığı fâide başlığında garîb hadislerin sahih olabileceği bilgisine özellikle değinmiş ve bunun örneklerini zikretmiştir.⁵⁴ Şerhteki bir diğer ara başlık türü ise *tenbih/tenbihât* şeklinde açı-

44 İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/217.

45 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Hadis Istilahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi*, çev. Talat Koçyiğit (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1971), 16.

46 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1936. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1936.

47 Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 145.

48 M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/515.

49 Benzer bir değerlendirme için bk. İbrahim Gökçe, *Nuhbetü'l-Fiker ve Nüzhetü'n-Nazar Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 28.

50 Bazı örnekler için bk. Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 72, 89, 137, 144, 153, 160, 169, 172, 173, 245, 253, 273, 280, 290, 296.

51 Bazı örnekler için bk. Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 74, 76, 89.

52 Bazı örnekler için bk. Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 85, 94, 106, 127, 132, 145, 153, 160, 182, 200, 205, 214, 225, 246, 253, 265, 288.

53 Bk. Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 86, 93, 96, 99, 122, 125, 154, 158, 177, 203, 236, 242, 270, 298.

54 Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 93.

lan başlıklardır.⁵⁵ Bu başlıklarda da okuyucunun dikkat etmesi gereken bazı hususlara işaret etmiş ve zaman zaman ilgili konudaki ihtilafa ve kendi görüşlerine yer vermiştir. Mesela tâbînin tarifi ile ilgili açtığı tenbîh başlığında sadece sahâbeyi görmüş olmakla tâbînin olunamayacağı, görüşme esnasında o kişinin temyîz yaşında ve akıllı olmasının da şart olduğu detayına dikkat çekmiştir.⁵⁶

Şerh esnasında Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin hadis usulü alanındaki yetkinliğini gösterdiği ve meselenin ayrıntılarına girdiği başka bir kısım da konularla ilgili muhtemel sorulara verdiği cevaplardır. Şümünnî özellikle tartışmalı birtakım meseleleri ele alırken “*fe in kulte*” ya da “*fe in kîle*” diyerek önce konuyla ilgili akla gelebilecek sorulara işaret etmiş sonrasında da “*kultü*” diyerek bu sorulara delilleriyle birlikte cevap vermiştir. Mesela *ahvâlü'r-ruvât* başlığında râvilerin cerhinin gıybet sayılıp sayılmayacağına yönelik akla gelebilecek bir soruyu zikredip bu soruyu cevaplamıştır. Verdiği cevapta da cerhin gıybet olmadığına Hz. Peygamber'in kendisine evlilik teklifinde bulunan iki kişi ile ilgili danışan bir kadına bu şahısların kusurlarından bahsederek nasihat verdiği rivayeti delil getirmiştir.⁵⁷ Aynı zamanda bunun bir zaruret olduğu ve şahitlikte de aynı durumun söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla şerhte yer verdiği bu şekildeki muhtemel sorular ve cevapların sayısı yirmi dokuzdur.⁵⁸

Kemâleddîn eş-Şümünnî *Nuhbe*'de ele alınan ihtilafli konularda kimlerin hangi görüşü benimsediğini ve delillerini de izah etmiştir. Mesela İbn Hacer, *Nuhbe*'de bir hadisin sahih olabilmesi için azîz olması gerektiğini iddia edenlerin varlığından bahseder ama kim olduğunu açıklamaz. Şümünnî ise şerhinde bu görüşü benimseyen kişinin Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâî olduğunu dile getirir ve onun bu iddiasına delilleriyle cevap verir.⁵⁹ Şümünnî bazen de İbn Hacer'in mutlak olarak dile getirdiği bir görüşün aslında ihtilafli bir konu olduğuna işaret eder. Mesela İbn Hacer *Nuhbe*'de *Sahîh-i Buhârî*'nin *Sahîh-i Müslim*'e takdim edildiğinden bahseder. Ancak Şümünnî bu kısmın şerhinde cumhurun bu görüşte olduğunu fakat bazı Mağriblilerin *Sahîh-i Müslim*'i *Sahîh-i Buhârî*'ye takdim ettiklerini dile getirerek muhaliflerin birbirlerine yönelik delillerini zikreder.⁶⁰ Aynı zamanda Şümünnî önceki hadis usulü müelliflerinin meselelerle ilgili birbirlerinden farklılaşan yönlerine ve birbirlerine yaptıkları itirazlara da değinir. Mesela Şümünnî, müsned tarifi ile ilgili kısımda Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014) ile Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) birbirlerinden farklı değerlendirmelerine yer verir. Hâkim'e göre tedlîs ya da mürsel-i hafî gibi gizli bir inkitâ söz konusu olsa bile zâhiren muttasıl olan merfû rivayet müsned olarak adlandırılır. Ancak Hatîb, müsned tarifinde rivayetin sadece muttasıl olmasını şart koşar, merfû olmasını şart koşmaz. Şümünnî'ye göre de hadis türleri arasında tedâhül olmaması bakımından Hâkim'in görüşü daha isabetlidir.⁶¹

55 Bk. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 121, 135, 163, 235, 241, 270, 273.

56 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 241.

57 Fâtıma bnt. Kays'a Ebû Cehm ve Muâviye'nin evlilik teklifinde bulunduğu rivayet için bkz. Mâlik, “Talâk”, 67, Müslim “Talâk”, 36, Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39, Tirmizî, “Nikâh” 38, Nesâî, “Nikâh” 22.

58 Bk. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 87, 97, 112, 124, 126, 145, 146, 147, 162, 163, 164, 166, 170, 172, 174, 175, 181, 182, 190, 193, 194, 197, 201, 231, 263, 268, 293, 297.

59 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 89.

60 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 115-119.

61 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, 245-246.

Mâlikî mezhebine mensup olan Kemâleddîn eş-Şümunnî usul konularıyla ilgili zaman zaman İmam Mâlik'in görüşlerini zikretse de şerh esnasında mezhebiyle ilgili vurgusuna pek rastlanamamıştır. Ancak mezhep görüşünü savunduğu en bariz mesele mürsel hadisin kabulü konusu olmuştur. Mürsel hadis, tarifi ve hücciyeti açısından hem hadis usulü hem de fıkıh usulü kapsamında tartışılan bir konudur. Mâlikî ve Hanefî fukahâsının çoğunluğu mürseli delil olarak kabul etmiştir.⁶² İmam Şâfiî, bazı şartlar koşarak sadece çeşitli şekillerde desteklenmiş olan mürsel rivayetleri makbul saymıştır.⁶³ Hadisçilerin çoğunluğu ise mürseli delil olarak kabul etmezler ve zayıf hadis kategorisine sokarlar.⁶⁴ İbn Hacer de *Nuḥbe*'de mürseli merdûd hadisler kapsamında saymaktadır. Ancak Şümunnî bu konuda detaylı izahlar yapmış ve Mâlikî mezhebinin mürselin makbul olduğu yönündeki görüşünü destekleyecek açıklamalara yer vermiştir. Öncelikle mürsel rivayetleri kabul edenlerin ve reddedenlerin delillerini zikretmiş, ardından da bizzat kendisi mürsel rivayeti kabul etmeyenlerin delillerine cevap vermiştir. Bu cevabı verirken de “*siz şöyle diyorsunuz*” ifadesini kullanmıştır.⁶⁵ Onun bu ifadesi, bahsi geçen meselede muhalif görüşlere karşı kendi mezhebini savunduğunu gösterir. Zira kendisinden önceki hadis usulü müelliflerinin çoğu mürselin zayıf hadis kapsamında olduğu ve kendisiyle ihticâc edilemeyeceği fikrine sahip olup bu görüşü delillendirmektedirler.⁶⁶ Mürsel hadisi reddedenlerin ilk delili, hadisin kendisinden irsâl edildiği kişinin adaletinin meçhul olmasıdır. Çünkü şahsı meçhul olan bir kimsenin adalet yönünden sıfatı da meçhuldür. Buradaki meçhul kullanımından kasıt, bu kavramın teknik anlamı haricinde düşürülen râvinin doğruluk ve yalancılık açısından değerlendirilememesidir.⁶⁷ Şümunnî buna şöyle cevap vermiştir; adalet konusunda hakiki ilim şart değildir, zann-ı gâlib olması yeterlidir. Aksi halde râvisinin adaleti zan ile bilinen müsned rivayeti de reddetmek gerekir. Sika ve âdil bir tâbî “*kâle Rasûlullah*” dediği zaman kendisinden irsâlde bulunduğu kişinin de âdil olduğu zannı oluşur. Çünkü bu şahsın âdil olma ve olmama durumu onun nezdinde eşit olsaydı sorumluluğu kendinden sonrakine bırakmak için râvinin ismini zikretmesi gerekirdi. Reddedenlerin ikinci delili ise şahitlikte aslın şahitliği muayyen olmadıkça fer'in şahitliğinin kabul edilmemesidir. Zira şahitliğe şahitlik etme durumunda fer' mesabesinde olan şahitlerin asıl şahitlerin isimlerini zikretmeden şahitlikte bulunması ittifakla makbul değildir.⁶⁸ Mürsel hadisi delil olarak kabul etmeyenlere göre rivayette de durum aynıdır. Şümunnî buna ise şehâdet ve rivayetin pek çok konuda birbirinden farklı ol-

62 Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 118.

63 İmam Şâfiî'nin mürsel hadisle ilgili görüşleri hakkında detaylı bilgi için bk. Yusuf Ziya Keskin, “İmam Şâfiî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri”, *Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu*, ed. Mehmet Bilen (İstanbul: Kent İşıkları, 2012), 184-200; Mansur Koçinkağ, “İmam Şâfiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı”, *Journal of Intercultural and Religious Studies: JIRS* 7 (2014), 61-80.

64 Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*., 130.

65 Kemâleddîn eş-Şümunnî, *Neticetü'n-nazar*, 150.

66 Bk. Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed en-Nîsâbüri Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrût: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1977), 26; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sûrakî - İbrahim Hamdi el-Medenî (Medine: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ty.), 387-388; Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman İbnü's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh*, thk. Nüreddin İtr (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986), 53-55; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-tey-sîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezir fi usûli'l-hadîs*, thk. Muhammed Osmân el-Hîşt (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî, 1985), 35.

67 Fatma Yıldız, *Hicrî İlk Üç Asırda Cehâlet ve Meçhul Râviler* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 159.

68 Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*., 136.

duğunu söyleyerek cevap vermektedir.⁶⁹ Şümûnnî selevin irsâli kabul etmediği iddiasına da İbn Abbâs, İbn Sîrîn ve Zührî'den mürselin reddi konusunda nakledilen rivayetleri aktararak cevap vermiştir. Ona göre bu âlimlerin reddettiği mürsel, mutlak olarak mürsel değildir. Onların kabul etmediği rivayetler hem sikalardan hem de zayıflardan irsâlde bulunanların mürselleridir. Bu konuda Taberî'nin mürsellerin tâbiîn tarafından icmâ ile kabul edildiği ve ikinci asrın başına kadar da kimse tarafından reddedilmediği yönündeki ifadesini de nakletmiştir.⁷⁰ Devamında da şayet kendisine bu meselede doğru olanın ne olduğu sorulacak olsa nasıl bir cevap vereceğini dile getirmiştir. Bu cevaba göre hem âdil olanlardan hem de diğer râvilerden rivayette bulunanların ve cerh-ta'dîl bilgisi olmayanların irsâlleri makbul değildir. Ancak cerh-ta'dîl konusunda bilgili olan ve durumlarından sadece âdil kimselerden rivayette buldukları anlaşılan hâfızların mürselleri makbuldür.⁷¹

Kemâleddîn eş-Şümûnnî'nin şerhteki en önemli katkılarında biri de meseleleri ele alırken o konu ile ilgili eser yazmış kişilere ve çalışmalara işaret etmiş olmasıdır. Bu, konu hakkında daha detaylı bilgiye ihtiyaç duyan okuyucuyu ilgili literatüre yönlendirmesi açasından önemli bir katkıdır. şerhte bazen sadece o konuda eser yazmış kişiler zikredilirken çoğu zaman hem müellif ismi hem de eser ismi zikredilmektedir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla şerhte bu şekilde zikredilen müellif/eser sayısı toplam kırk ikidir.⁷²

Kemâleddîn eş-Şümûnnî'nin şerhini yazarken pek çok kaynağa müracaat ettiği görülmektedir. Kendilerinden alıntı yaptığı ilim adamlarının bazen sadece ismini zikrederken bazen eser adına da yer vermiştir. Bu kaynaklar arasında en çok dikkat çekenlerden biri, hocası Zeynüddîn Irâkî'dir. Şümûnnî bazen “şeyhunâ Abdürrahîm” ifadesini bazen de “şeyhunâ Ebü'l-Fazl” ifadesini kullanarak Irâkî'den nakillerde bulunmuştur.⁷³ Onun haricinde kendinden önceki önemli hadis usulü müellifleri olan Hatîb el-Bağdâdî,⁷⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî,⁷⁵ Kâdî İyâz (ö. 544/1149)⁷⁶, İbnü's-Salâh (ö. 643/1245)⁷⁷ ve İbnü Dakîku'l'İd'den (ö. 702/1302)⁷⁸ de pek çok nakilde bulunmuştur. Şümûnnî'nin şerhte kendilerine atıfta bulunduğu ilim adamlarının sayısı toplamda yetmiş bulmaktadır.

Kemâleddîn eş-Şümûnnî'nin *Nuhbe'*ye ilk şerhi yazmış olması hasebiyle sonraki *Nuhbe* şarihlerinin kendisinden istifade etmiş olması muhtemeldir. Ancak yapılan taramada ondan sonra kaleme alınan hadis usulü eserlerinde kendisine pek atıf yapıldığı görülmemektedir. Kendisinden eserini şerh etmesini talep eden İbn Hacer de *Nüzhe'*de Kemâleddîn eş-Şü-

69 Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 150.

70 Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 151.

71 Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 151-152.

72 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 138, 143, 195, 196, 208, 211, 212, 253, 255, 261, 264, 278, 291, 292, 301, 307, 311, 326.

73 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 120, 133, 141, 196, 222, 232, 237, 243, 260, 277, 292, 296, 298.

74 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 157, 188, 241, 245, 279, 283, 304, 324, 325, 191, 245, 257, 266, 273, 298, 300.

75 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 90, 94, 126, 138, 157, 181, 245, 246, 268, 239, 245, 253.

76 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 169, 278, 281, 282, 285.

77 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 123, 135, 187, 192, 223, 239, 241, 253, 256, 261, 272, 279, 281, 282, 285, 317; Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı. Bk. Mustafa İsmet Uzun - Ahmet Turan Arslan, “Takriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/472.

78 Bk. Kemâleddîn eş-Şümûnnî, *Neticetü'n-nazar*, 175, 218, 248, 298, 294.

münnî'ye atıfta bulunmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sehâvî *Fethü'l-muğis'te*⁷⁹, İbnü'l-Hanbelî (ö. 971/1563) *Kafvü'l-eser'de*⁸⁰, Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) *Şerhu Nuhbeti'l-fiker'de*⁸¹, Münâvî (ö. 1031/1622) *el-Yevâkît ve'd-dürer'de*⁸² Kemâleddîn eş-Şümünî'ye atıfta bulunmuşlardır. Netice itibariyle kendisine yapılan atıfların bu kadar az olması, ya bu şerhten istifade edenlerin ona doğrudan atıfta bulunmamış olmasıyla ya da hayattayken hadis alanında önemsenen bir şahsiyet olmasına rağmen vefatından sonra çok etkin bir isim olamadığıyla izah edilebilir.

1.2.3. *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadîs ve Şerhu Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadîs*

Kemâleddîn eş-Şümünî'nin biyografisinin yer aldığı eserlerde böyle bir kitaptan ve şerhinden bahsedilmemektedir. Sadece Sehâvî *ed-Dav'ü'l-lâmi'de* onun *Nuhbe* şerhi haricinde müstakil bir metin daha yazdığını ve kendisinin de bu metni gördüğünü ifade etmektedir. Ancak Sehâvî de bu eserin ismini zikretmemiştir.⁸³

Elimizde bulunan *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs* şerhinin mukaddimesinden manzum bir eser olan *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs'in* müellifi ile şârihinin aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁴ *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs'in* ilk beytinde eserin müellifi olarak Muhammed İbnü's-Şümünî ismi geçmektedir.⁸⁵ Fakat bu eserin Kemâleddîn eş-Şümünî'ye nispetinde şüphe uyandıran bazı durumlar vardır. Öncelikle Kemâleddîn eş-Şümünî'nin ismi Muhammed'dir fakat İbnü's-Şümünî olarak bilinmemektedir. Daha önce zikrettiğimiz üzere Şâfiî fakîhi olan büyük dedesi Muhammed b. Halefullah, İbnü's-Şümünî olarak tanınmaktadır.⁸⁶ Ayrıca şerhte ilk beytin izahında Şümünî nisbesi ile ilgili açıklama yapılırken Şümünî'nin Endülüste bir belde olduğu zikredilmektedir. Hâlbuki Kemâleddîn eş-Şümünî'nin biyografisine yer veren eserlerde Şümünî'nin Mağrib'te, bugünkü Cezayir sınırlarında bulunan Kusantîne yakınında bir köy olduğu ifade edilmiştir.⁸⁷ Ancak eserin muhakkiki bu nazmın ve şerhinin Kemâleddîn eş-Şümünî'ye nispetinin doğru olduğu kanaatindedir.⁸⁸

Oldukça kısa bir manzume olan *Buğyetü't-tâlibi'l-hasîs* yirmi bir beyitten oluşmaktadır. Zaten müellifin kendisi de üçüncü beyitte bu çalışmanın hadis ile ilgili bir muhtasar olduğunu söylemekte, dördüncü beyitte de öğrenciler için hadis ilmini kolaylaştırıcı bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹ Bu kısa manzumede sadece hadis çeşitlerinden sahîh,

79 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethü'l-muğis bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâki*, thk. Ali Hüseyin Ali (Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2003), IV:399.

80 Ebû Abdullah Radyüüddin Muhammed b. İbrâhim İbnü'l-Hanbelî, *Kafvü'l-eser fî safvi ulâmi'l-eser*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Mabûati'l-İslâmiyye, 1408), 121.

81 Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser*, thk. Muhammed Nizâr Temîm (Beyrût: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 677.

82 Zeynüddin Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *el-Yevâkît ve'd-dürer fî şerhi Nuhbeti İbn Hacer*, thk. Murtaza Zeyn Ahmed (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), II:36, 103, 183, 236, 298, 301, 425, 434.

83 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/74.

84 Muhammed b. Muhammed Kemâleddîn eş-Şümünî, *Şerhu Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti ilmi'l-hadîs*, thk. Alâüddîn b. Abdülkerîm Âli Sürûr (Kâhire: Dârü's-Selâm, 2013), 51.

85 Kemâleddîn eş-Şümünî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 53.

86 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75; Suyûtî, *Buğyetü'l-vuât fî tabakati'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, 1/101.

87 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/221; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 2/174; Suyûtî, *Lübbü'l-lübâb*, 156.

88 Kemâleddîn eş-Şümünî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 29.

89 Kemâleddîn eş-Şümünî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 45.

hasen, sakîm, müsned, muttasıl, merfû, maktû, mürsel ve munkatî' hadislerin tarifi yapılmıştır. Diğer hadis usulü konularına değinilmemiştir. *Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs'teki* bu tarifler Şümünnî'nin diğer manzum eseri *Nazmu Nuhbeti'l-Fiker* ile karşılaştırıldığında *Buğye'*de daha sade ve basit bir dilin kullanıldığı, daha kısa tariflerin yapıldığı görülmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla *Buğye'*yi başlangıç seviyesindeki talebelere hitap eden ve ezberlenmesi daha kolay bir eser olarak nitelendirmek mümkündür.

*Şerhu buğyeti't-tâlibi'l-hasîs'*in mukaddimesinde müellif, bu şerhi yazma sebebinden bahsederken kendisine gelip giden ve hadis ilmiyle meşgul olan bazı kimselerin bahsi geçen manzum eserini açıklayan bir şerh yazmasını talep ettiklerini dile getirmiştir. Kendisinin de mukaddimedede ifade ettiği üzere Şümünnî bu şerhi çok uzatmadan muhtasar bir şekilde kaleme almıştır.⁹¹ Şerhte manzumede ele aldığı hadis çeşitlerinin istilâh anlamlarını vermiş, bazen sözlük anlamlarına da değinmiştir. Mesela müsnedin tarifini yaparken bu kelimenin sened kökünden türediğini, senedin de lügatte dağın eteğinden yukarı olan kısmı anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁹² İlgili hadis çeşitlerine örnekler veren müellif⁹³, az da olsa önceki ulemâdan nakillerde bulunmuştur.⁹⁴ Ancak eserin müellifinin Kemâleddîn eş-Şümünnî olduğunu düşünürsek *Netîcetü'n-nazar'*ın aksine bu şerhte en önemli hocası İrâkî'den hiç nakilde bulunmamış olması dikkat çekmektedir.

Şerhte müellif, zayıf hadisle amel konusundan⁹⁵ ve müsned tarifindeki farklılıklardan⁹⁶ bahsederken *Şerhü'l-Kâfiye fi İlmî'r-rivâye* isimli çalışmasında bu meseleleri açıkladığını söylemektedir. Ancak bizim gördüğümüz kadarıyla Kemâleddîn eş-Şümünnî'den bahseden çalışmalarda kendisine böyle bir eser nispet edilmemektedir. Bu manzûmenin ve şerhinin eğer Kemâleddîn eş-Şümünnî'ye nispeti sahih ise bahsi geçen çalışmanın onun daha önce zikredildiği üzere başlarına bir musibet gelmesi sebebiyle kaybolan kitaplarından biri olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

2. Takıyyüddîn eş-Şümünnî ve Hadis Usulü

Bu başlık altında öncelikle Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti ele alınacak ardından da hadis usulü alanında kaleme aldığı tespit edilen tek çalışması *el-Âli'r-rütbe fi şerhi Nazmi'n-Nuhbe* incelenecektir.

2.1. Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin Hayatı

Tam ismi Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şümünnî'dir. Hicrî 801 yılı Ramazan ayında İskenderiye'de dünyaya gelmiştir. Daha sonra h. 810

90 Örneğin mürsel tarifi için krş. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 47; Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 22.

91 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 51. Örneğin mürsel tarifi için krş. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 47; Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 22. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 22. Örneğin mürsel tarifi için krş. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 22; Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 48. Örneğin mürsel tarifi için krş. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*, 22; Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 47.

92 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 78.

93 Bk. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88.

94 Bk. Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 68, 74, 75, 81, 82, 84, 85.

95 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 75.

96 Kemâleddîn eş-Şümünnî, *Şerhu Buğyeti't-tâlib*, 79.

yılında babası ile birlikte Kahire'ye yerleşmiştir. Babası küçüklüğünden itibaren eğitimine önem vermiş, devrin önde gelen ilim adamlarından ders almasını sağlamıştır. Mesela İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), Bulkinî (ö. 805/1403), Irâkî, Demîrî (ö. 808/1405) küçük yaşta iken ona icazet vermişlerdir.⁹⁷ Önceleri babası gibi Mâlikî mezhebine mensupken daha sonra h. 834 senesinde Hanefî mezhebine geçmiştir. Hanefî mezhebini benimsemesinde kendisinden uzun süre özellikle akıl ilimlerde eğitim aldığı Hanefî olan hocası Nizâmüddîn es-Seyrâmî'nin (ö. 833/1430) oğlu Adudiddîn es-Seyrâmî'nin (ö. 880/1475) etkisi olmuştur.⁹⁸ Tıp, matematik, mühendislik gibi alanlarda da eğitim almıştır. Aklî ve naklî ilimlerde pek çok hocadan eğitim görmüştür. Hocaları arasında İbnü'l-Küveyk (ö. 821/1418), Veliyüddîn Irâkî (ö. 826/1423), Alâuddîn el-Buhârî (ö. 841/1438), Şemsüddîn el-Bisâtî (ö. 842/1439), İbn Hacer gibi önemli âlimler bulunmaktadır.⁹⁹

Kendisinden ilim tahsil eden talebeler içerisinde Süyûtî,¹⁰⁰ Sehâvî, Burhâneddîn el-Halebî (ö. 841/1438),¹⁰¹ İbn Tağriberdî (ö. 874/1470),¹⁰² Zekeriyya el-Ensârî (ö. 925/1520)¹⁰³ gibi isimler yer almaktadır. Bu talebeler arasında en çok dikkati çekenler ise dönemin iki önemli hadisçisi olan Sehâvî ve Süyûtî'dir. Sehâvî, h. 850 yılı itibariyle Takıyyüddîn eş-Şümunnî'nin pek çok dersine katılmıştır. Ondan babası Kemaleddîn eş-Şümunnî'nin *Nuhbe* şerhini ve babasının *Nazmu'n-Nuhbe*'sine yazdığı şerhi okumuştur. Aynı zamanda hocası için bir meşyeha¹⁰⁴ da yazan Sehâvî,¹⁰⁵ Takıyyüddîn eş-Şümunnî'nin teşvikiyle imlâ meclisleri akdettiğini dile getirmiştir.¹⁰⁶ Süyûtî ise h. 868 yılı başında Şümunnî'nin derslerine katılmaya başlamış ve vefatına kadar ayrılmayıp dört yıl boyunca onun derslerine devam etmiştir. Kendisinin ifade ettiği üzere cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri öğleden ikindiye kadar Takıyyüddîn eş-Şümunnî'nin derslerine katılmış,¹⁰⁷ kendisinden hadis, Arapça ve meânî alanında dersler almıştır. Şümunnî'ye hadisle ilgili pek çok cüz okuduğunu da söyleyen Süyûtî, hocasının ona ait *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik ve Cem'u'l-cevâmi' fi'l-Arabıyye* adlı çalışmalarına takriz¹⁰⁸ yazdığını dile getirmiştir. Süyûtî de hocası Şümunnî için onu metheden bir kaside yazmış ve hocası bu kasideyi beğenip memnuniyet duymuştur.¹⁰⁹ Talebesi Süyûtî, Şümunnî hakkında kendi zamanındaki âlimlerin şeyhi ifadesini kullanmış, onun fıkıh, tefsir, kelâm,

97 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 9/466; Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-mustevfi ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emîn (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1984), 2/101.

98 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 2/174.

99 İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 2/103; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 190.

100 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, 10/75.

101 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/185.

102 Mustafa Çuhadar - İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/386.

103 Ahmet Özel - Cengiz Kallek, "Zekeriyâ el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/212.

104 Tanınmış bir âlimin hocaları ile onlardan okuduğu kitapların adlarını yazdığı eser. Bk. M. Yaşar Kandemir, "Fehrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/297.

105 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 2/176.

106 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 8/13; Özkan, *Memlûkler in Son Asrında Hadis*, 133.

107 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *et-Tahaddüs bi Nimetillah*, thk. Elisabeth Sartan (Cambridge: Cambridge University, 1975), 241.

108 Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı. Bk. Uzun - Arslan, "Takriz", 39/472.

109 Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, 1/377-378; Süyûtî, *et-Tahaddüs*, 245-246.

nahiv alanındaki yetkinliğine işaret etmiş, hadisin dirâyeti ve rivayeti konusunda insanların kendisine rihle yaptığını, kalabalık toplulukların kendisinden ilim aldığını ve insanların ondan ilim öğrenmekle iftihar ettiklerini dile getirmiştir.¹¹⁰

Şümünnî bir müddet babası gibi Cemâliyye medresesinde ders vermiş sonra Kayıtbay Türbesinde meşihatlık ve hatiplik, Lala Medresesinde meşihatlık vazifelerinde bulunmuştur.¹¹¹ Zâhidâne ve mütevezi bir kişiliğe sahip olan Şümünnî'ye h. 868 yılında Kahire'de Hanefî kadılığı görevi teklif edilmesine rağmen bu görevi geri çevirmiştir. Ayrıca kendisine hediye vermek isteyenlerin hediyelerini de kabul etmemiştir.¹¹² Takıyyüddîn eş-Şümünnî 17 Zilhicce h. 872 yılında vefat etmiştir.¹¹³

Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin hadis, fıkıh ve nahiv alanında eserler verdiği görülmektedir. Kaleme aldığı çalışmalar daha ziyade şerh ve hâşiye türündendir. Aşağıda inceleyeceğimiz babasının *Nuhbe* nazmına yazdığı şerh haricinde İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) nahve dair meşhur eserini *Menhecû's-sâlik ilâ Elfıyyeti İbn Mâlik* ismiyle, Sadrüşşerîa es-Sânî'nin (ö. 747/1346) Hanefî fıkıhına dair *Nukâye* adlı eserini *Kemâlû'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye* ismiyle şerh etmiştir. Kâdî İyâz'ın *Şifâ*'sına *Müzilû'l-hafâ alâ elfâzi's-Şifâ* adıyla, İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) *Muğni'l-lebîb*'ine *el-Münsıf mine'l-keîâm alâ Muğni İbni Hişâm* adıyla birer hâşiye yazmıştır. Ayrıca *Erfaku'l-mesâlik li-te'diyeti'l-menâsik* isminde bir eser de kendisine nispet edilmektedir.¹¹⁴

2.2. Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin Hadis Usulü

Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin hadis usulü ile ilgili bir çalışması tespit edilmiştir. O da babasının *Nuhbe* nazmına yazmış olduğu *el-Âli'r-rütbe fi şerhi Nazmi'n-Nuhbe* isimli şerhtir.

2.2.1. el-Âli'r-rütbe fi şerhi Nazmi'n-Nuhbe

Takıyyüddîn eş-Şümünnî mukaddimesinde bu eseri telif etmesinin sebebinden bahsederken bazı seçkin talebelerinin ondan babasının *Nuhbe* nazmındaki kapalılıkları açıklaması için bir ta'lik yazmasını talep ettiklerini dile getirmektedir. O da bu talebi yerine getirmiş ve bu çalışmayı derslerde okuturken metin üzerinde bazı değişiklikler, düzeltmeler ve eklemeler yapmış, netice itibarıyla de elimizdeki bu eser ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Öğrencilerin bu talebi o dönemde Kemaleddîn eş-Şümünnî'nin *Nuhbe* nazımının öğrenciler tarafından derslerde okunduğunu da göstermektedir.

Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin bu eserinin içeriğine bakıldığında babasının *Nuhbe* şerhiyle oldukça benzeştiği görülmektedir. Bu da her ne kadar çoğu zaman kendisine atıf yapmasa da babasının şerhinden oldukça istifade ettiğini göstermektedir. Ancak babasının şerhi

110 Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugaviyyin ve'n-nühât*, 1/375-377.

111 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/466.

112 Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni's-sâbi'* (Beyrût: y.y., ts.), 1/120-121; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 9/466.

113 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/178.

114 İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/133; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 230; Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fi tarihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967), 1/474.

115 Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 35-36.

daha detaylı iken Takıyyüddîn eş-Şümünî'nin şerhi çoğu yerde babasının *Nuhbe* şerhinin özeti gibidir. Mesela Kemaleddin eş-Şümünî müsned konusunu ele alırken Hâkim, Hatîb ve İbn Abdülber (ö. 463/1071) arasında bu istalahın kullanımındaki farklılıktan bahsetmektedir.¹¹⁶ Oğlu da aynı konuyu işlerken bu isimler arasında müsned istalahındaki kullanım farklılığını benzer ifadelerle ama daha özet bir şekilde dile getirmiştir.¹¹⁷

Takıyyüddîn eş-Şümünî babasının eserini şerh ederken öncelikle beyitleri konu bütünlüğünü gözeterek kısımlara ayırmış ve ilgili kısmı izah etmiştir. Bu kısımları şerh ederken çoğu zaman lugavî açıklamalara yer vermiş, beyitlerin irabı, beyitlerde geçen kelimelerin sözlük anlamları, okunuşu gibi hususlara değinmiştir.¹¹⁸ Ayrıca zaman zaman nazım metniyle ilgili akla gelebilecek sorulara da cevap vermiştir. Mesela *Nuhbe* metninde muallak hadisin tarifinde seneddeki râvi düşmesinin musannif tarafında yani senedin baş kısmında olduğu kaydı vardır. Ama Kemâleddîn eş-Şümünî nazmında muallak tarifinde düşmenin musannif tarafında olduğu kaydına yer vermemiştir. Takıyyüddîn eş-Şümünî de bu beytin şerhinde bunun sebebi ile ilgili akla gelebilecek muhtemel bir soruya cevap vermektedir. Bu cevaba göre ta'likte râvi düşmesi çoğunlukla musannif tarafında olur. Ancak hakikatte böyle bir zorunluluk yoktur. *Nuhbe*'de ta'likte çoğunlukla gerçekleşen durum göz önünde bulundurulmuştur. Ancak babası ta'lik'in genel anlamını dikkate almıştır.¹¹⁹

el-Âli'r-rütbe'de hemen her hadis çeşidi ve râvi türü ile ilgili misaller verilmiştir. Hadislerden verilen örneklerde çoğunlukla sahâbî râvi ve hadisin geçtiği eserin zikredilmesiyle yetinilmiştir.¹²⁰ Takıyyüddîn eş-Şümünî meselelerle ilgili önceki âlimlerin ihtilaflarına yer vermiş, zaman zaman kendi tercihini de dile getirmiştir. Mesela semâ ile kıraat metotlarının hangisinin daha üstün olduğu yönündeki tartışmaya yer verdikten sonra kendisine göre doğru olanın semânın kıraate üstünlüğü görüşü olduğunu dile getirmiştir. Hatta burada kendi mezhebinin imamı Ebû Hanîfe'nin kıraatin semâya üstün olduğu görüşüne muhalefet ederek bu görüşü benimsemiştir.¹²¹ Önceleri Mâlikî iken sonradan Hanefî mezhebini benimseyen Takıyyüddîn eş-Şümünî'nin eserinde mezhep vurgusu pek görülmemektedir. Babasının eserinde olduğu gibi o da sadece mürsel hadislerin kabulü konusunda kendi mezhebinin görüşü olan mürselin makbul olduğu fikrini özellikle savunmuştur. Mürseli reddedenlerin red sebebi olarak zikrettikleri hazfedilen râvinin adaletinin meçhul olduğu ve bu râvinin zayıf bir tâbîî olmasının muhtemel olduğu yönündeki iddialarına cevap vermiştir.¹²² Bununla birlikte sahabenin kullandığı *mine's-sünneti kezâ, ümirnâ bi kezâ, nühînâ an kezâ* gibi lafızların delaleti konusunda Hanefî mezhebinin genelinin benimsediği görüşe aykırı düşünmektedir. Hanefîlerin geneline göre bu ifadeleri içeren rivayetlerin merfû olması şart değilken Takıyyüddîn eş-Şümünî'ye göre bu tür rivayetler merfûdür.¹²³

Takıyyüddîn eş-Şümünî bu nazmı şerh ederken ele alınan konularla ilgili daha önce

116 Kemâleddîn eş-Şümünî, *Neticetü'n-nazar*, 235-236.

117 Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 136.

118 Bazı örnekler için bk. Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 61, 76, 77, 79, 112,123, 136,143, 157, 164.

119 Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 77.

120 Bazı örnekler için bk. Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 48, 50, 67, 70, 75, 87, 93, 99, 104, 113, 125, 144, 150, 173.

121 Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 154.

122 Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 80, 81.

123 Takıyyüddîn eş-Şümünî, *el-Âli'r-rütbe*, 127.

telif edilen eserler hakkında da bilgi vermiştir. Bunu yaparken bazen hem eser hem müellif ismini zikretmiş bazen ise sadece müellif ismi vermekle yetinmiştir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Âli'r-rütbe*'de bu şekilde zikredilen müellif/eser sayısı otuz sekizdir.¹²⁴ Ayrıca Şümünnî'nin şerh esnasında pek çok âlime atıfta bulunduğu görülmektedir. Atıfta bulunduğu kişilerin bazen sadece ismini vermiş bazen ise bilgiyi hangi kitabından aldığını da tasrîh etmiştir. Babası gibi o da “*şeyhunâ Abdürrahîm*” ifadesini kullanarak babası vesilesiyle çok küçük yaşlarda kendisinden icazet almış olduğu İrâkî'den epeyce nakilde bulunmuştur.¹²⁵ Tespit ettiğimiz kadarıyla Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin eserinde kendilerine atıfta bulunduğu ilim adamlarının sayısı elli üçe ulaşmaktadır. En çok istifade ettiği âlimler içerisinde ise kendisinden önceki önemli hadis usulü müellifleri İbnü's-Salâh,¹²⁶ Hâkim¹²⁷, Hatîb¹²⁸ ve İbn Hacer¹²⁹ göze çarpmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere her ne kadar ismini çok zikretmese de babasından da oldukça istifade etmiş görülmektedir.

Kendisinden sonraki hadis usulü müellifleri içerisinde Takıyyüddîn eş-Şümünnî'ye en çok atıfta bulunanın talebesi Süyûtî olduğu görülmektedir. Süyûtî *Tedribü'r-Râvi*'de “*kâle şeyhunâ*” ya da “*ahbereni şeyhunâ*” ifadelerini kullanarak hocası Şümünnî'den nakillerde bulunmuştur.¹³⁰ “*Ahbereni*” ifadesini kullandığı iki yerde Şümünnî kanalıyla Hz. Peygamber'e uzanan bir senedle hadis nakletmiştir.¹³¹ “*Kâle şeyhunâ*” dediği kısımlarda ise *el-Âli'r-rütbe*'den çoğunlukla doğrudan alıntılar yaptığı görülmektedir. Mesela Süyûtî âlimlerin yaptığı farklı hasen tariflerine yer verirken *el-Âli'r-rütbe*'deki aynı ifadelerle Şümünnî'nin tarifine de yer vermiştir.¹³²

Diğer önemli talebesi Sehâvî'nin ise *Fethü'l-muğîs*'te ondan herhangi bir nakilde bulunduğu tespit edilememiştir. Sadece *Nuhbe*'deki *Ma'rifetü'l-mevâlî* bahsinde Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin İbn Hacer'in ifadesini yanlış anladığını ve bu konuda oğlu Takıyyüddîn eş-Şümünnî'nin de onu takip ettiğini ifade ederek bir eleştiri yapmıştır.¹³³

Münâvî de *el-Yevâkîf ve'd-dürer*'de ondan nakilde bulunmuştur. Münâvî'nin toplam on yerde Şümünnî ismine atıfta bulunduğu görülmektedir. Ancak bunlardan sadece ikisinde Takıyyüddîn ismini tasrih etmiştir.¹³⁴ Diğer yerlerde sadece Şümünnî nisbesini kullanmıştır. Dolayısıyla buralarda baba Şümünnî'nin mi oğul Şümünnî'nin mi kastedildiği çok açık değildir.

124 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 73, 75, 99, 108, 11, 116, 142, 145, 146, 158, 169, 173, 174, 182, 189, 200.

125 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 45, 46, 49, 51, 62, 66, 93, 91, 99, 128, 130, 132, 134, 139, 145, 151, 152, 157, 162, 170, 176, 177, 178.

126 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 51, 58, 64, 66, 101, 102, 117, 121, 122, 123, 124, 128, 133, 144, 146, 150, 160, 163, 167, 168, 176, 179, 181, 186, 194.

127 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 50, 51, 83, 94, 127, 132, 134, 135, 136, 143, 153, 158.

128 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 100, 122, 124, 127, 128, 133, 136, 143, 148, 152, 153, 160, 162, 177, 181, 183, 195, 199.

129 Bk. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 99, 106, 117, 123, 126, 140, 173, 179, 181.

130 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Nazar Muhammed Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 1/80, 173, 218, 244, 348, 467; 2/946.

131 Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/180; 2/946.

132 Krş. Takıyyüddîn eş-Şümünnî, *el-Âli'r-rütbe*, 63; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/173.

133 Sehâvî, *Fethü'l-muğîs*, 4/399.

134 Münâvî, *el-Yevâkîf ve'd-dürer*, 2/401, 418.

Sonuç

İslâm tarihinde Memlükler dönemi, İslâmî ilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi hadis ilminde de önemli âlimlerin yetiştiği ve klasikleşen eserlerin telif edildiği bir dönem olmuştur. Bu sebeple Memlükler dönemi hadis tarihi açısından özel olarak ilgilendirilmesi gereken bir çalışma alanıdır. Bu makalede de Memlükler dönemi Kahire’inde ilmî faaliyetlerini sürdürmüş olan farklı mezheplere mensup baba-oğul iki ilim adamı ve onların hadis usulü çalışmaları ele alınmıştır.

Kemâleddîn eş-Şümunnî dönemin önemli hadisçileri Irâkî ve Zerkeşî’den ilim tahsil etmiş olması ve İbn Hacer ile olan ilmî münasebetleri hasebiyle dikkat çekmektedir. Cemâliyye Medresesinde hadis müderrisliği yapmış olan Kemâleddîn eş-Şümunnî’nin hadis usulüne dair dört adet çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ikisi İbn Hacer’in *Nuhbetü’l-fiker*’i üzerine yapılmış çalışmalarıdır. Kemâleddîn eş-Şümunnî önce *Nazmu Nuhbetü’l-fiker* ismiyle *Nuhbe*’yi 205 beyitte nazma çevirmiştir. Bu çalışmanın *Nuhbe*’yi nazma çevirmekle kalmadığı aynı zamanda *Nuhbe* metnini açıklayıcı ve tamamlayıcı bir niteliğe de sahip olduğu tespit edilmiştir. Şümunnî daha sonra İbn Hacer’in talebi üzerine *Nuhbe*’ye bir şerh yazmıştır. Bu şerhin bazı çalışmalarda yanlışlıkla İbn Hacer’in oğluna nispet edildiği görüle de Kemâleddîn eş-Şümunnî’ye aidiyetinin doğruluğu tespit edilmiştir. Kemâleddîn eş-Şümunnî’nin dört eseri içerisinde en kapsamlısı, *Nuhbe* şerhi olan *Neticetü’n-nazar*’dır. İbn Hacer’in kendi şerhinden de önce kaleme alınmış olan bu eser *Nuhbe*’ye yazılmış ilk şerhtir. Bu eser ilk olması hasebiyle sonraki *Nuhbe* şerhlerini belli oranda etkilemiş olmalıdır. Ancak sonraki usul eserlerinde Kemâleddîn eş-Şümunnî’ye çok fazla bir atfın olmadığı tespit edilmiştir. Bu da onun hayattayken hadis alanında önemsenen bir şahsiyet olmasına rağmen vefatından sonra çok etkin bir isim olamadığını göstermektedir. Kemâleddîn eş-Şümunnî’nin bir diğer eseri müstakil olarak hadis usulü alanında yazılmış bir manzumedir. Yirmi bir beyitten oluşan *Buğyetü’t-tâlibi’l-hasîs* isimli bu manzumenin başlangıç seviyesindeki talebelere hitap eden ve ezberlenmesi kolay bir metin olduğu görülmektedir. *Buğyetü’t-tâlibi’l-hasîs* yine Kemâleddîn eş-Şümunnî tarafından öğrencilerin talebi üzerine *Şerhu buğyeti’t-tâlibi’l-hasîs* adıyla şerh edilmiştir.

Kemâleddîn eş-Şümunnî’nin oğlu Takıyyüddîn eş-Şümunnî babasından daha çok tanınan bir isimdir. Küçüklüğünden itibaren babasının eğitimine önem verdiği Takıyyüddîn eş-Şümunnî, babası gibi Mâlikî iken Hanefî mezhebine geçmiştir. Takıyyüddîn eş-Şümunnî dönemin önemli âlimlerinden ilim tahsil etmiş, müderrislik ve meşihatlık görevlerinde bulunmuştur. Hadis, fıkıh ve nahiv alanında ön plan çıkan Takıyyüddîn eş-Şümunnî’nin en dikkat çekici özelliği ise Sehâvî ve Suyûti gibi iki önemli hadisçinin onun tedrisinden geçmiş olmasıdır. Takıyyüddîn eş-Şümunnî, hadis usulü alanında tek bir eser telif etmiştir. O da babasının *Nuhbe* nazmına yazmış olduğu *el-Âli’r-rütbe* isimli şerhtir. Babasının *Nuhbe* şerhiyle oldukça benzeştiği görülen bu çalışma çoğu yerde babasının *Nuhbe* şerhinin özeti gibidir. Sonraki usul müellifleri içerisinde Takıyyüddîn eş-Şümunnî’ye en çok atıfta bulunanın öğrencisi Süyûtî olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça | References

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultan Muhammed. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahati ehli'l-eser*. thk. Muhammed Nizâr Temîm. Beyrût: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.

Çuhadar, Mustafa - Yiğit, İsmail. "İbn Tağrıberdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/385-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Emiroğlu, Nagihan. "Memlüklerde Hadis ve Ulema". *İslâm Tetkikleri Dergisi* X/1 (2020), 365-387.

Gökçe, Ferhat. "Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *İslâm Tetkikleri Dergisi* XI/2 (2021), 439-475.

Gökçe, İbrahim. *Nuhbetü'l-Fiker ve Nüzhetü'n-Nazar Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed en-Nîsâbüri. *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1977.

Hatîb el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdullah es-Sûrakî - İbrahim Hamdi el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-ilmîyye, ty.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *el-Mecmaü'l-müesses li'l-mu'cemî'l-müfehres*. thk. Yusuf Abdurrahman Mar'aşli. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1994.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Hadis İstılahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi*. çev. Talat Koçyiğit. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1971.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *İnbâü'l-gumr bi-ebnâi'l-umr*. thk. Hasan Habeşi. 4 Cilt. Kâhire: Lecnetu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1969.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*. thk. Abdü'l-Muhsin b. Muhammed el-Kâsım. Medine: y.y., 1440.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahi'l-ehli'l-eser*. thk. Nûreddîn İtr. Dımaşk: Matbaatu's-Sabâh, 2000.

İbn Tağrıberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-mustevfi ba'de'l-vâfi*. thk. Muhammed Muhammed Emîn. 7 Cilt. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1984.

İbnü'l-Hanbelî, Ebû Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrâhim. *Kafvü'l-eser fi safvi ulûmi'l-eser*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-Mabûati'l-İslâmîyye, 1408.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. 11 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Kesir, 1986.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman. *Mukaddimetu İbni's-Salâh*. thk. Nûreddîn İtr. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986.

İsmail Paşa, Babanzâde Bağdatlı. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsarü'l-musannifin*.

2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951.

Kandemir, M. Yaşar. "Fehrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/514-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kâtîb Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemül-müellifîn: Terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. 13 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.

Kemâleddîn eş-Şümünnî, Muhammed b. Muhammed. *Nazmu Nuhbeti'l-fiker*. thk. Muhammed Semâi el-Cezâirî. Medine: Dâru'l-Buhârî, 1994.

Kemâleddîn eş-Şümünnî, Muhammed b. Muhammed. *Netîcetü'n-nazar fî Nuhbeti'l-fiker*. thk. İntisar Kays Muhammed Nayif el-Kaysi. Dımaşk: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 2009.

Kemâleddîn eş-Şümünnî, Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Buğyeti't-tâlibi'l-hasîs fî ma'rifeti İlmî'l-hadîs*. thk. Alâüddîn b. Abdülkerîm Âli Sürûr. Kâhire: Dâru's-Selâm, 2013.

Keskin, Yusuf Ziya. "İmam Şafî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri". *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*. ed. Mehmet Bilen. 184-200. İstanbul: Kent Işıkları, 2012.

Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı". *Journal of Intercultural and Religious Studies: JIRS* 7 (2014), 61-80.

Münhâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-raûf. *el-Yevâkît ve'd-dürer fî şerhi Nuhbeti İbn Hacer*. thk. Murtaza Zeyn Ahmed. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr fî usûli'l-hadîs*. thk. Muhammed Osmân el-Hışt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1985.

Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Özel, Ahmet - Kallek, Cengiz. "Zekeriyâ el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/212-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özkan, Halit. *Memlûklerin Son Asrında Hadis: Kahire 1392-1517*. İstanbul: Klasik, 2012.

Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmî' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrahim Bacis Abdülmeccid. 3 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hâzım, 1999.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ez-Zeyl ala*

Raf'î'l-isr: Bugyetü'l-ulemâ ve'r-ruvât. Kâhire: Dâru't-Teâvün el-Cem'iyeti't-Teâvüniyye, 1966.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *Fethü'l-muğs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâki*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2003.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetü'l-vuât fi tabakati'l-lugavıyyin ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Hüsnü'l-muhâdara fi tarîhi Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1967.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *et-Tahaddüs bi Nimetillah*. thk. Elisabeth Sartain. Cambridge: Cambridge University, 1975.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Lübbü'l-lübâb fi tahrîri'l-ensâb*. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. thk. Nazar Muhammed Fâryâbî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini min ba'di'l-karni's-sâbi'*. 2 Cilt. Beyrût: y.y., ts.

Takıyyüddîn eş-Şümûnnî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. *el-Âli'r-rütbe fi şerhi nazmi'n-Nuhbe*. thk. Hârûn b. Abdurrahmân el-Cezâirî. Beyrût: Dâru İbn Hazm, ts.

Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Uzun, Mustafa İsmet - Arslan, Ahmet Turan. "Takriz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/472-474. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yıldız, Fatma. *Hicrî İlk Üç Asırda Cehâlet ve Meçhul Râviler*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansütü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstrebin ve'l-müsteşrikın*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.